

A VAJDASÁGI NEMZETISÉGEK HELYZETE JUGOSZLÁVIA ÚJ ALKOTMÁNYOS RENDJÉBEN

Rehák László

„Helyes marxista politikánk köztársaságunk minden nemzetisége iránt lehetővé tette, hogy a nemzetiségek tevőlegesen bekapcsolódjanak a jugoszláv társadalmi-gazdasági fejlődés áramlatába. Ezáltal a mai nemzetiségek közti viszonyok feloldása humánus, gazdasági és társadalmi-politikai alapot kap, és a demokratikus közösség egyenjogú és szabad termelőinek természetes élő és mindennapos érintkezésének formáját ölti.” (Jovan Veselinov a Szerb Szocialista Köztársaság alkotmányjavaslatáról 1963. április 9-én mondott expozéjában).

Ez az írás a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság alkotmányának (1963. április 7.), a Szerb Szocialista Köztársaság alkotmányának (1963. április 9.) és Vajdaság Autonóm Tartomány statútumának (1963. április 13.) rendelkezései alapján taglalja a nemzetiségek helyzetét. A nemzetiségek helyzete alapján véve egész Jugoszláviában azonos¹, de ez az azonos és egyenjogú helyzet különféle alkotmányos és statutáris megoldások útján jut kifejezésre. Írásomban meghatározott területet, Vajdaság területét vettem figyelembe.

A cikk jellege megkívánja, hogy csak a JSZSZK és az SZSZK alkotmányának és Vajdaság Autonóm Tartomány statútumának megfelelő rendelkezéseit taglaljuk, nem pedig a nemzetiségekkel kapcsolatos egész társadalmi gyakorlatunkat és a Jugoszláv Kommunista Szövetség vezetete tudatos szocialista erőik irányadó politikáját. Az alkotmányos rendelkezések meg-

¹ Erre a tényre utal *J. Veselinov*, a Szerb Szocialista Köztársaság alkotmányjavaslatáról mondott expozéjában: „A nemzetiségek jogai hazánkban lényegében egyáltalán nem attól függenek, hogy olyan területen élnek-e, amelyet meghatározott okokból a köztársaság keretében autonóm politikai-területi egység jogállapotát élvezik, hanem elsősorban politikai és társadalmi-gazdasági viszonyainktól. Például a bolgár nemzetiségnek és az autonóm egységek területén kívül élő többi nemzetiségnek ugyanolyan biztosított jogai vannak, mint minden más nemzetiségnek.” (*Politika*, 1963. április 10., 8. oldal)

határozott módon tükrözik ezt a gyakorlatot és ezt a politikát, és megszabják alkotmányjogi kereteit.

Új alkotmányos rendünk természeténél fogva a szövetségi alkotmány és a köztársaság alkotmánya különböző terjedelemben² állapítja meg kimondottan a nemzetiségekre vonatkozó rendelkezéseket, vagy a rájuk vonatkozó rendelkezéseket, és ily módon is formálják egységes alkotmányos rendünket³.



A szövetségi alkotmány több rendelkezéssel szabályozza a nemzeti kisebbségek helyzetét:

1) azokkal, amelyek megállapítják az ember és a polgár helyzetét a munka felszabadításának és az öngazgatási rendszer további erősítésének folyamatában;

2) amelyek leszögezik a JSZSZK minden polgárának nemzeti egyenjogúságát;

3) külön rendelkezésekkel, amelyek kifejezetten a nemzetiségekre vonatkoznak.

1) Az ember és a polgár helyzetét, egységes társadalmi és politikai berendezésünk lényeges elemét, elsősorban a szövetségi alkotmány rendelkezései szabályozzák. Szocialista rendünknek ez az alapvető területe egyúttal alapul szolgál a nemzetiségek helyzetének szabályozására is.

Azáltal, hogy új alkotmányunk „a politikai viszonyokat nyíltan a szocialista társadalmi-politikai viszonyok kifejezésének nyilvánítja”⁴, igen világosan és minden kétséget kizáróan rámutat a lényegre, amely meghatározza az ember és a polgár politikai jogait és helyzetét, valamint a nemzetiségek politikai jogállapotát is, és megmagyarázza a Jugoszláv Kommunista Szövetség elvszerű és internacionalista politikájának értelmét a jugoszláviai nemzetiségek iránt. Ennek a politikának súlypontja, követke-

² A Szövetség és a köztársaság viszonyát, illetőleg a szövetségi és a köztársasági alkotmány egymás közötti kapcsolatát taglalva, *E. Kardelj A szocialista Jugoszlávia új alkotmánya* című tanulmányában utal arra, hogy: „... Az új alkotmány tervezete a korábbi alkotmányos rendelkezéseknél konkrétan és szabatosabban rendezi a Szövetség és a köztársaságok viszonyát. E viszonyok meghatározásának alapja az az elv, hogy mindaz, amit az alkotmány nem rögzít mindenkire általános érvényű elvként, vagy ami nem tartozik kimondottan a Szövetség illetékességébe — a köztársaságok joga, kötelessége s anyagi és politikai felelőssége marad.” (*Prednact Ustava Federativne Socijalističke Republike Jugoslavije*, Beograd, 1962, a *Komunist* kiadása, 119. oldal)

Alkotmányos rendünknek ugyanerről a sajátságáról értekezve, *J. Djordjević*, *Odnos saveznog ustava i ustava republika* című cikkében rámutat arra, hogy „... a köztársasági alkotmány nem repetíciós alkotmány és nem is lehet az, még kevésbé a szövetségi alkotmány függeléké”. (*Arhiv za pravne i društvene nauke*, Beograd, 1963, 1—2. szám, 3. oldal)

³ Egységes alkotmányos rendünket *E. Kardelj* 1963. április 7-i expozéjában többek között a következőképpen jellemzi: „Mindez külön érvényes a társadalom fenntartásához és haladásához, illetőleg egységéhez elengedhetetlenül szükséges decentralizált és központosított funkciók viszonyára is. Az alkotmány ezen a téren sem vezet be hierarchikus viszonyt, hanem a kölcsönös függőség viszonyát. Az öngazgatás társadalmi-gazdasági és politikai rendszerünk alapelve.” (*Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije sa Ustavnim zakonom o sprovođenju Ustava*, Beograd, Savremena administracija, 1963., XV. oldal)

U. Ulahović: *Položaj i uloga gradjana* című cikkében egységes alkotmányos rendszerünk jellegéről a következőket mondja: „A köztársasági alkotmányok szabadságának határát a kölcsönös sokféleség tekintetében és a szövetségi alkotmányhoz képest, a társadalmi öngazgatás egységes rendszerén nyugvó egységes társadalmi-politikai és gazdasági rendszer határozza meg.” (*O ustavnom sistemu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Beograd, 1963, a *Komunist* kiadása, 95. oldal)

⁴ *E. Kardelj O ustavnom sistemu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije* című értekezés-gyűjteményben, a *Komunist* kiadása, Beograd, 1963, 5. oldal.

zetessége és realizmusa abban rejlik, hogy „a fennálló adottságokkal összhangban... építettük szocialista közösségünk nemzetiségi és népei egyenjogúságának társadalmi alapját”⁵. Ezáltal államiságunk létrejöttének és társadalmi mechanizmusunk működésének első napjától kezdve az új Jugoszláviában a nemzetiségek nem voltak a nemzetek közötti viszonyok tárgya, nem képezték a polgároknak olyan kategóriáját, amelyet mások egyenlítenek ki jogilag a többi polgárral. A nemzeti kisebbségek is mindenkor alanyai voltak a szocialista társadalmi viszonyok és anyagi alapja építésének⁶. Sikeresen létrejöttek „annak általános társadalmi feltételei, hogy minden nemzeti kisebbség és a soraiból származó minden egyén, mint ennek az országnak polgára, egyenjogúan, közvetlenül és aktívan részt vegyen a szocializmusért vívott harc minden szakaszában és minden formájában, Jugoszlávia többi népével együtt — együtt építvén velük az egységes, tartós és széttephetetlen szerves társadalmi közösséget”⁷.

Az új alkotmány alaposan részletezi a munka szerinti elosztás elvét, az emberek és a népek közötti szolidaritás elvével együtt. Ennek döntő jelentősége van a szocialista közösségünkben élő népek és nemzetiségek demokratikus társadalmi tudatának, egységük és egyenjogúságuk eszmei alapjának kialakításában.

Azáltal, hogy megszilárdítják az ember helyzetét, a munka felszabadításának és az öngazgatási rendszer fejlődésének folyamatában⁸ az alkotmány rendelkezései lényegesen hozzájárulnak az egyén sokoldalú fejlődéséhez, és elősegítik, hogy mindenkiben — a nemzetiségekben is — világosan és közvetlenül tudatosuljon saját társadalmi léte, minden olyan torzítás nélkül, amit a nacionalista korlátoltság, vagy a múltnak a tudatban és emberi viszonyokban még meglévő maradványai előidézhetnek.

Azzal, hogy meghatározza az ember és a polgár társadalmi-gazdasági rendükből származó helyzetét, alkotmányunk — mint ahogy a szövetségi alkotmánytervezet megvitatásában már elhangzott — „kétséget kizáróan serkentésül szolgál hazánk nemzetiségeinek is, hogy Jugoszlávia népeivel együtt, úgy mint dolgozók, úgy is mint polgárok, még jobban kibontakoztassák alkotó erejüket és még jobban bekapcsolódjanak közös társadalmi

⁵ S. Doronjski: Felszólalás a JSZSZK alkotmánytervezetéről 1962. november 21-én (Prednact Ustava Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, a *Komunist* kiadása, Beograd, 1962., 230. oldal).

⁶ Rehdik L.: Položaj nacionalnih manjina po novom ustavu (*Arhiv za pravne i društvene nauke*, Beograd, 1962, 3—4. szám, 402. oldal).

⁷ S. Doronjski: Rešenje nacionalnog pitanja u Jugoslaviji (*Medjunarodna politika*, Beograd, 1959. november 1., 226. szám, 15. oldal).

⁸ Ennek a társadalmi gyakorlatunkra és a JK SZ politikájára lényeges kérdésnek komoly figyelmet szentelt minden szerző, aki feldolgozta a nemzetiségekre vonatkozó anyagot. Így jártak el a nemzetiségekről szóló első külön kiadványunk szerzői Lj. Stojković és M. Matić: Nacionalne manjine u Jugoslaviji (Beograd, 1953, Rad, 73—84. oldal), de főképpen a későbbi szerzők, mint A. Borme: Italijani u novoj Jugoslaviji (*Pregled*, časopis za društvena pitanja, Sarajevo, 1957, 7—8. szám, 79. oldal); Dr. T. Uratuša: Most naroda (*Pregled*, Sarajevo 1957, 9. szám, 117. oldal); K. Bulajić: Savez Komunista Jugoslavije i nacionalne manjine (*Socijalizam*, Beograd, 1959, 5. szám, 5. és 9—11. oldal); Kemal Sejfula: Savez Komunista Jugoslavije i nacionalne manjine (Beograd, 1959, *Kultura* kiadása, 38—59. oldal); S. Doronjski: Rešenje nacionalnog pitanja u Jugoslaviji (*Medjunarodna politika*, Beograd, 1959, november 1., 16—17. oldal); K. Jončić: Nacionalne manjine u Jugoslaviji (Beograd, Savremena administracija kiadása, 1962, 55—70. oldal); K. Jončić: Položaj i prava nacionalnih manjina u SFRJ prema nactu novog ustava (*Arhiv za pravne i društvene nauke*, Beograd, 1962, 3—4. szám, 406—407. oldal); Minda T.: A nemzeti kisebbségek helyzete Vajdaságban (*Hid*, Novi Sad, 1963, 1. szám, 104—106. oldal). Az említett kérdést dolgozta fel különös tekintettel az új alkotmányra U. Ulahović: Položaj i uloga gradjana című értekezésében (O ustavnom sistemu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Beograd, 1963, a *Komunist* kiadása, 91—94. oldal).

Jelen értekezés szerzője nem ismerkedett meg M. Radojković, M. Marković, B. Kreigher és A. Bebler erre a területre vonatkozó tudományos munkáival, és ezért nem idézi őket, csak utal rájuk.

organizmusunk, a Jugoszláv Szövetségi Szocialista Köztársaság fejlődésének általános társadalmi áramlataiba⁹.

2) A nemzeti egyenjogúságot, amely a nemzetiségek tagjai számára is lényegbevágó rendelkezés, a szövetségi alkotmány több szempontból taglalja.

Így a nemzetiségek tagjainak nemzeti egyenjogúsága szempontjából is fontosak a Bevezető rész (Alapelvek) I. fejezetének tételei, főképpen az 1., 4. és 8. bekezdés.

Ugyanebből a szempontból igen jelentősek az alkotmány rendelkező részének következő szakaszai: a 32. és 33. szakasz (a III. fejezet — Az ember és a polgár szabadságai, jogai és kötelességei — bevezető szakaszai), amelyek többek között leszögezik, hogy „az ember és a polgár szabadságai és jogai elidegeníthetetlenek” és „az emberek kölcsönös szolidaritásában valósulnak meg, továbbá abban, hogy egyaránt teljesíti kötelességét mindenki az összesség iránt és az összesség mindenki iránt”, továbbá, hogy „a polgároknak nemzetiségre, fajra, vallásra, nemre, nyelvre, műveltségre és társadalmi helyzetre való tekintet nélkül egyenlő jogaik és kötelességeik vannak”.

Az ember és a polgár egyenjogú helyzetének megállapítására éppen ilyen fontos a 7. szakasz 1. bekezdésének általános rendelkezése is, amely megállapítja, hogy „az ember anyagi és társadalmi helyzetét csak a munka és a munka eredményei határozzák meg”, továbbá a 44. szakasz 1. bekezdésének rendelkezése, amely leszögezi, hogy „a polgároknak törvényben megállapított egyenlő feltételekkel joguk van, hogy minden fajta iskolában és más művelődési intézményben megszerezzék a szükséges tudást és képzettséget”.

Fontos a 41. szakasz 1. bekezdésének általános rendelkezése, amely megállapítja, hogy „az alkotmány biztosítja a polgár szabadságát, nemzetiségének és kultúrájának kifejezésére és anyanyelvének használatára”, és a 41. szakasz 3. bekezdésének rendelkezése, amely megállapítja, hogy „alkotmányellenes és büntetendő bármilyen nemzeti egyenjogútlanságot hirdetni és alkalmazni, valamint nemzeti, faji vagy vallási gyűlöletet vagy türelmetlenséget szítani”. Ezt az utóbbi rendelkezést a 40. szakasz 3. bekezdése is tartalmazza a sajtószabadság, szólásszabadság és a nyilvános fellépés szempontjából.

3) A szövetségi alkotmány 43. szakaszának rendelkezései kifejezetten a nemzetiségekre vonatkoznak. Ezek a rendelkezések teljesebbek, mint a korábbiak (az AVNOJ 1943. évi II. ülésénél Jugoszlávia szövetségi elveken való felépítéséről hozott határozat 4. pontja; az 1946. évi szövetségi alkotmány 13. szakasza).

Ezek a rendelkezések magukban foglalják a korábbi alkotmányos tételeket a nemzetiségekkel kapcsolatban, és ezáltal meghatározott módon kiemelik a nemzetiségek iránti politikánk és társadalmi gyakorlatunk elvszerű folyamatosságát. A szövetségi alkotmány erre vonatkozó rendelkezéseinek kibővítése (43. szakasz 2. bekezdés) a nemzetiségek tagjainak iskoláira vonatkozó rendelkezésekben nyilatkozik meg. (Ezáltal kifejezésre jutnak a Kommunista Szövetség Központi Vezetősége Végrehajtó Bizottságának 1959 márciusában hozott határozatának álláspontjai. Ez a határozat I. részében a nemzeti kisebbségek sajátosságaival foglalkozik, és többek között a következőket tartalmazza: „(A nemzeti kisebbségek) megtartják sajátosságait mint annak a nemzetnek a része, amelyhez etnikailag tartoznak, és amelynek sajátosságait, elsősorban kulturális természetű sajátos-

⁹ S. Doronjski: Felszólalás a JSZSZK alkotmánytervezetéről, 1962. november 21-én (Prednact ustava Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Beograd, 1962, *Komunist* kiadás, 231. oldal).

ságait, magukban hordozzák, és egybeszövik őket annak a környezetnek jellegzetességeivel, amelyben élnek¹⁰).

Új alkotmányos rendünkkel¹⁰ összhangban a szövetségi alkotmány 43. szakasza 3. bekezdésének rendelkezése rámutat arra, hogy a köztársasági alkotmányok további rendelkezéseket tartalmaznak erre vonatkozóan.

A kifejezetten a nemzetiségekre vonatkozó rendelkezések rendszerezésének végleges megoldásával, azáltal, hogy ezeket a rendelkezéseket belefoglalta a III. fejezet rendelkezéseibe (Az ember és a polgár szabadságai, jogai és kötelességei), és ezek közvetlenül az előző általános rendelkezésekhez kapcsolódnak (a 43. szakasz 1. bekezdésének kezdete: „Avégett, hogy megvalósuljon a polgárok szabadsága nemzetiségük és kultúrájuk szabad kifejezésére...” közvetlen utalás a 41. szakasz rendelkezéseire), a szövetségi alkotmány egészen világosan és elvszerűen szabályozta azt.

Újítás a „nemzetiség” terminus bevezetése. Már az előzetes alkotmánytervezet szövegében erőfeszítések történtek jobb terminológiai megoldás fellelésére, úgyhogy az új alkotmánynak ez a terminusa nem egészen új¹¹. Az előzetes alkotmánytervezet vitájában a nemzeti kisebbségek észrevehetően kifejezték azt az óhajukat, hogy el kell hagyni a „nemzeti kisebbség” terminust. A vitában az volt a legfőbb érv, hogy ez a terminus elsősorban a háború előtti Jugoszlávia társadalmi körülményeiben keletkezett, a nemzetiségek mai helyzete a fejlett öngazgatási rendszerben nem utal kisebbségi helyzetre, és ez a terminus nem fejezi ki kellőképpen a nemzetiségek ténylegesen megvalósult egyenjogúságát¹².

¹⁰ Alkotmányos rendünkben, a köztársasági alkotmánynak ebben a rendben való helyzete tekintetében is vannak újítások. *J. Djordjević* meggyőzően érvel *Odnos saveznog ustava i ustava republika* című értekezésében (*Arhiv za pravnc i društvene nauke*, Beograd, 1963, 1—2. szám); meggyőzőek következő megállapításai is: „Jellegetes, hogy Jugoszláviában fokozatosan és viszonylag változik a szövetségi és a köztársasági alkotmány közötti viszony alkotmányos megoldása. Ez kifejezésre jut mind a szövetségi alkotmány, mind a köztársasági alkotmányok koncepciójának és tartalmának változásában és fejlődésében is.” (2. oldal); „Az alkotmánytervezet sok újdonságot hoz a szövetségi és a köztársasági alkotmány közötti viszony megoldása tekintetében. Ezek az újdonságok, valamint egészben véve az alkotmány új szerkezete jelentős a köztársasági alkotmány szerepéről és tartalmáról való felfogás megváltozására és általában a köztársasági alkotmány értelmezésére nézve is.” (3. oldal); és „... Jugoszlávia új alkotmányossága kifejezi a szükségszerű egységet a különbözőség és az autonómia fejlesztése mellett; az integrálódást és az egybehangolódást a politikai központ adminisztratív felsőbbbsége, és a jelentős mértékben társadalmasított állami apparátus monopolizmusa nélkül...” (9. oldal).

Sokkal kevésbé támasztotta alá érvekkel felfogását *J. Globevnik* (*Nacrt ustava Socijalističke Republike Slovenije*, *Arhiv za pravnc i društvene nauke*, Beograd, 1963, 1—2. szám): „Eddig is ez volt politikai gyakorlatunk, mind 1946-ban, az első alkotmányos rendezés alkalmával, mind pedig 1953-ban, az alkotmányreform alkalmával” (10. oldal), habár kiinduló alapja (a JSZSZK alkotmánytervezetének első szakaszára való hivatkozással) és a következtetése helyesnek tűnik fel: „A köztársasági alkotmány a köztársaság dolgozó népe szuverenitásának eredeti rendelkezése; érvénye nem a szövetségi alkotmányból származik, és jellege szerint nem kiegészítő előírás, sem a szövetségi alkotmány rendelkezéseinek végrehajtására vonatkozó előírás”. (11. oldal)

¹¹ *U. Ulahović* (Politika, 1962. november 29.) és *S. Majstorović* (*Danas*, 1963. január 30. és *Iffjúság*, 1963. február 7.) némileg *Braun I.* (7. *Nap*, 1962. november 10.) és *Rehák L.* (*Arhiv za društvene i pravnc nauke*, 1962. 3—4. szám) is írtak sajtónkban a helyes terminológiai megoldás problémáiról.

¹² „Položaj i uloga gradjana” című értekezésében *U. Ulahović* ezzel a problémával kapcsolatban rámutat a következőkre: „A polgárok egyenjogú helyzete abból is kitűnik, hogy a régi fogalmi meghatározást — nemzeti kisebbség — új fogalmi meghatározás — nemzetiség — váltotta fel. Ezzel a változással az volt a szándék, hogy kiemelje Jugoszlávia minden népének és nemzetiségének teljes egyenjogúságát. A „nemzeti kisebbség” meghatározás még a múlt század óta húzódik, amikor az egyes nemzetiségek valóban kisebbségben voltak, mind az uralkodó nemzethez képest, mind pedig jogaik és a társadalomban való helyzetük tekintetében. A mi rendszerünkben, azonban, a népek teljes egyenjogúságának rendszerében, az öngazgatás elvein nyugvó rendszerben, nem lehet egyenjogútlán helyzet, illetve nem lehet kisebbség és többség. A kisebbség és a többség szüntelenül kialakul és eltűnik, azok szerint a kérdések szerint, amelyekben a polgár állást foglalnak.” (O ustavnom sistemu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Beograd, 1963, a *Komunist* kiadása, 93. oldal).

Ennek a kérdésnek megvitatása és a vitában megnyilatkozott óhajok meglehetősen világosan kifejezésre juttatják a nálunk élő nemzetiségek tagjainak társadalmi tudatában bekövetkezett további változásokat. Az alkalmazott terminológiai megoldás az előzetes alkotmánytervezettel kapcsolatos vita eredményének elfogadását is jelenti ebben a kérdésben, de azt is jelenti, hogy meghatározott módon közvetlenebbül kifejezésre jutnak a Központi Vezetőség Végrehajtó Bizottsága 1959. évi határozatainak álláspontjai is. (A határozatok I. részében ez van: „A nemzeti kisebbségek azonban nemcsak annak a nemzetnek részei, amelyből származnak, hanem ahhoz az országhoz tartoznak, amelyben élnek... s objektív helyzetükre való tekintettel... a jugoszláv szocialista közösség alkotó részévé váltak.”)

„Jugoszlávia alkotmányosságának egységes szövetségi szerkezete”¹³ folytán a Szerb Szocialista Köztársaság alkotmányának jelentős szerepe van a területén élő nemzetiségekre vonatkozó részletesebb rendelkezések¹⁴ megállapításában. Vajdaság Autonóm Tartomány statútuma rendelkezéseinek — e dokumentum alkotmányos rendszerünkben való helyzeténél fogva¹⁵ — az a feladatuk, hogy előírják a közelebbi feltételeket és az eljárást a Szerb Szocialista Köztársaság alkotmányában (82.—86. szakasz) megállapított jogok megvalósítására.

A továbbiakban kérdéscsoportok szerint párhuzamosan kifejthetjük a Szerb Szocialista Köztársaság alkotmányának rendelkezéseit, és Vajdaság Autonóm Tartomány statútuma e rendelkezéseknek megfelelő tételét. A köztársasági alkotmány rendelkezései a következő öt tárgykörre vonatkoznak: 1) általános rendelkezések a nemzetiségekkel kapcsolatban (82. sza-

¹³ J. Djordjević megfogalmazásában (*Arhiv za pravne i društvene nauke*, Beograd, 1963, 1—2. szám, 3. oldal).

¹⁴ Ezzel kapcsolatban J. Uscelinov a Szerb Szocialista Köztársaság alkotmányjavaslatáról mondott exposéjában egyebek között a következőkre is rámutatott: „A köztársaság alkotmányának jellegét, tartalmát és szerepét meghatározzák a köztársaságnak a szövetségben való helyzete, jogai és kötelezései. Az új szövetségi alkotmány szerint a dolgozó nép a köztársaságban megvalósítja a társadalmi öngazgatást, szabályozza a társadalmi viszonyokat, megteremtí a gazdaság fejlesztésének és a társadalmi szolgálatok megszervezésének feltételeit, biztosítja a polgárok jogainak megvalósítását és a törvényességet, intézi a köztársaság gazdasági, kulturális és szociális életére és fejlődésére nézve közös érdekű összes társadalmi ügyeket, azoknak a kivételével, amelyek a Szövetség megállapított jogai és kötelezései.” És tovább: „Az alkotmányjavaslat kifejezi a köztársaságunkat és fejlődését jellemző sajátosságokat. Ebben az értelemben külön kidolgozza az autonóm egységek, a járáások és a községek helyzetével és funkcióival, a munkaszervezetek és más öngazgatású szervezetek öngazgatási viszonyaival kapcsolatos kérdéseket, továbbá a köztársaság területén élő nemzetiségek — nemzeti kisebbségek helyzetére és jogaira vonatkozó és más kérdéseket.” (*Politika*, 1963. április 10., 7. oldal).

¹⁵ Vajdaság Autonóm Tartomány statútumának jellegzetességeit fejtegetve, S. Doronjski. a statútumjavaslatról mondott exposéjában utalt arra, hogy a statútum „olyan megoldásokat is előír, amelyek megállapítják a köztársasági alkotmányban és törvényben megállapított autonóm jogok megvalósításának feltételeit és módját. A javasolt új statútum tehát nemcsak a tartomány legfőbb jogszabálya önmagáról, hanem azoknak az autonóm jogoknak az alapokmánya is, amelyeket a tartomány polgárai, képviselői szerveik, s a társadalmi öngazgató szervek útján és közvetlenül megvalósítanak”. És tovább: „A statútumjavaslat további jellegzetessége abban is megmutatkozik, hogy az autonóm jogok és kötelezések teljes egészükben a köztársasági jogok és kötelezések állományából jönnek létre, és semmiképpen sem a köztársaság területén levő más társadalmi-politikai közösségek jogainak a rovására. Jellegzetes továbbá az, hogy szervei útján a tartomány intézi területén a köztársaság összes ügyeit, azok kivételével, amelyeket kifejezetten és kizárólag fenntartottak a köztársaság és szervei részére.” S. Doronjski: O predlogu statuta Autonome Pokrajine Vojvodine i pratećim propisima: Vajdaság Autonóm Tartomány Népszükségletének anyaga, 1963. április 13., 12. és 13. oldal).

kasz); 2) az iskolázással kapcsolatos rendelkezések (83. szakasz); 3) az anyanyelv használata az állami szervek előtt (84. szakasz); 4) az anyanyelv használata a munkaszervezetek igazgató szerveinek munkájában (85. szakasz); 5) a fontosabb határozatok közzététele a nemzetiségek nyelvén (86. szakasz).

1) A Szerb Szocialista Köztársaság alkotmánya a nemzetiségekkel foglalkozó első szakaszban (82. szakasz) megnevezi az összes jelentékenyebb nemzetiségi csoportokat, megállapítja, hogy „minden tekintetben egyenjogúak és ugyanolyan... jogaik és kötelességeik vannak, mint a Szerb Köztársaság többi polgárának”. Ez a szakasz átveszi a Szövetségi Alkotmány 43. szakasza 1. bekezdésének alaprendelkezését, és megállapítja, hogy a nemzeti kisebbségek tagjai „élvezik nyelvük szabad használatának, kultúrájuk kifejezésének és fejlesztésének és olyan intézmények létesítésének jogát is, amelyek biztosítják ezeket a jogokat”.

Vajdaság Autonóm Tartomány statútumának 32. szakasza teljes egészében átveszi ezt az alkotmányos rendelkezést a nemzetiségek felsorolásának megfelelő megváltoztatásával, külön megnevezvén a magyarokat, szlovákokat, románokat és ruszinokat.

Vajdaság Autonóm Tartomány statútumának ugyanez a szakasza (32. szakasz 2. bekezdés) egyúttal konkretizálja „a nyelvük használatának, kultúrájuk kifejezésének és fejlesztésének” megállapított jogát olyképpen, hogy a tartomány való helyzetének megfelelően a nemzetiségeknek a törvénnyel összhangban, biztosítva van az „a joguk, hogy szavaikat és gondolataikat anyanyelvükön fejezzék ki minden korszerű tájékoztató eszköz felhasználásával”.

2) Az alkotmány rendelkezése (83. szakasz) meghagyja, hogy azokon a területeken, ahol nagyobb számban él valamely nemzetiség, elemi iskolák vagy elemi iskolai tagozatok nyíljanak, amelyekben az illető nemzetiség nyelvén folyik a tanítás.

Az adott feltételekkel és lehetőségekkel összhangban, az ilyen területeken a szakiskolákban és a gimnáziumokban is bevezethető a tanítás az illető nemzetiség nyelvén. Ez a lehetőség a főiskolákon és a legfelső fokú iskolákban is megvan egyes tantárgyak vagy tantárgy-csoportok tanítási nyelve tekintetében.

„Azokon a területeken, ahol nemzetiségek és jugoszláv nemzetiségű lakosság él együtt” két tannyelvű iskolai tagozatok nyithatók.

Az alkotmányos rendelkezések megállapítják, hogy a nemzetiségek nyelvén való tanítás bevezetése az iskolákban „a törvényben megállapított egységes iskolarendszer keretében és feltételei szerint történik”.

A nemzeti kisebbségek anyanyelvi tanításra való jogára vonatkozó alkotmányos rendelkezésekkel kapcsolatban Vajdaság Autonóm Tartomány nem hozott közelebbi rendelkezéseket, mivel külön alkotmányos rendelkezés nem bízta a statútumra, hogy szabályozza ennek az anyagnak egyes elemeit, és mivel az alkotmány és a törvény¹⁶ teljes egészében szabályozták ezt az anyagot. Vajdaság Autonóm Tartomány statútuma megfelelő rendelkezéseivel (37. szakasz) kötelezi a tartományi szerveket és „a tartomány jogaival és kötelességeivel kapcsolatos ügyeket intéző” munkaszervezetek és öngazgatású szervezeteket, hogy szakmai támogatást és más segítséget nyújtsanak a megfelelő járási és községi szervezeteknek a törvénnyel összhangban és a tartomány lehetőségei szerint.

¹⁶ Az általános iskolatörvény (A JSZNK Hivatalos Lapja, 1958/28. szám). Az elemi iskolákról szóló törvény (A Szerb NK Hivatalos Közlönye, 1959/30. szám). A nemzeti kisebbségi tannyelvű iskolák szervezetéről szóló törvény (A Szerb Népköztársaság Hivatalos Közlönye, 1960/29. szám).

A statútumnak ez a rendelkezése külön feltünteti, hogy az említett segítség arra vonatkozik: hogy fejlesszék a nevelőmunkát a nemzetiségek tagjainak iskoláskor előtti nevelőintézményeiben, elemi iskolákat vagy elemi iskolai tagozatokat alapítsanak a nemzetiségek tagjai részére. bevezessék az illető nemzetiségek nyelvén való tanítást a gimnáziumokban és szakiskolákban, pedagógusokat képezzenek a nemzetiségi tannyelvű iskolák számára, és fejlesszék a két tannyelvű iskolai hálózatot.

3) A Szerb Szocialista Köztársaság alkotmányának rendelkezése a nemzetiségek anyanyelvének használatára való jogról az állami szervek és a közfelhatalmazást viselő szervezetek előtti eljárásokban, és az a lehetőség, hogy meghatározott esetekben az állami szervek az admisztrációt a nemzetiségek nyelvén vezessék (84. szakasz 1. és 2. bekezdés), eredeti köztársasági alkotmányos rendelkezés¹⁷. A szövetségi alkotmányban nincs közvetlen utalás ilyen rendelkezésre, habár ez összhangban van a szövetségi alkotmány elveivel. Ezért ez az alkotmányos rendelkezés megadja ezt a jogot, megállapítja e jog megvalósításának méreteit és feltételeit (olyan területen, amelyen nagyobb számban él meghatározott nemzetiség, „törvényben megállapított feltételekkel”), s felhatalmazza és kötelezi a tartományokat, járásokat és községeket, hogy statútumaikban és határozataikban előírják „a törvénnyel összhangban a közelebbi feltételeket és az eljárást a nemzetiségek e jogainak megvalósítására” (88. szakasz 3. bekezdés).

A Szerb Szocialista Köztársaság alkotmányában kapott felhatalmazás és az abból származó kötelezettség alapján Vajdaság Autonóm Tartomány statútuma három szakaszban (34., 35. és 36. szakasz) fejt ki e jogok megvalósításának feltételeit és eljárását.

Vajdaság Autonóm Tartomány statútuma (34. szakasz) úgy rendelkezik, hogy a törvényes feltételekkel összhangban biztosítják a nemzetiségek tagjainak anyanyelvük használatának jogát a tartományi szervek előtti eljárásokban. A statútum (35. szakasz) megállapítja e jogok megvalósításának módját a tartományi szervek munkájában. Ez a jog főképpen azért valósul meg, hogy lehetővé teszik a tartományi szerveknek az illető nemzetiséghez tartozó felek anyanyelvén való érintkezést szóban és írásban, a tartományi szervek igazgatási rendelkezéseket adnak ki a szerbhorvát nyelvű szöveg lefordításával, az ülések fontosabb anyagát az illető nemzetiségek nyelvén készítik elő a tartományi képviselői szervek tagjai részére, fordító szolgálatot szerveznek és tartanak fenn, szükség szerint a tartományi szervek hivatalos közleményeit az illető nemzetiség nyelvén is kiadják, és egybegyűjtik és megőrzik az erre vonatkozó anyagot.

¹⁷ Az anyanyelv szabad használata a közéletben és az anyanyelvi tanítás a szocialista Jugoszlávia minden polgára számára, a nemzetiségek tagjait is beleértve, állandóan jelenlevő, élő társadalmi gyakorlat, amelyet több anyagi-jogi előírás is szabályoz. Jogunknak ezt a területét összefoglalóan feldolgozza K. Jončić: Nacionalne manjine u Jugoslaviji című értekezésében (Savremena administracija, Beograd, 1962, főleg a 43—55. oldalon). A szerző törvényszövegekből is bő választéket mellékel (idézett mű 106—169. oldal).

Ennek az anyagnak szabályozása az alkotmányos rendelkezések szempontjából mégis újdonság. Ezért J. Ueselinov, a Szerb Szocialista Köztársaság alkotmányjavaslatáról mondott exposéjában többek között kifejtette, hogy „Abból a tényből kiindulva, hogy Jugoszlávia soknemzetiségű ország, amelyben a jugoszláv népek mellett más nemzetiségek is élnek, az egyéni kulturális fejlődésre és az anyanyelv szabad használatára való jog mint a nemzetiségek alapvető joga, nálunk alkotmányos elv rangját kapta. Ez egyúttal külön kollektív jogot is biztosít minden nemzetiségnek, hogy szabadon használhassa anyanyelvét, és megfelelő intézményeket létesíthessen abból a célból, hogy művelődési és kulturális téren élhessen ezzel a jogával. (Politika, 1963. április 10. 8—9. oldal).

Az adminisztráció vezetésének feltételeiről és a követendő eljárásról a tartományi szkupstina hoz közelebbi előírásokat a törvénnyel összhangban.

A tartományi szervek, a tartomány jogaival és kötelességeivel kapcsolatos ügyeket intéző munkaszervezetek és onigazgatású szervezetek ezekben a kérdésekben szakmai támogatást és más segítséget nyújthatnak a községeknek és a járásoknak (36. szakasz).

Vajdaság Autonóm Tartomány statútumának rendelkezései nem bocsátkoznak a kétnyelvű adminisztráció elméleti meghatározásába, hanem felsorolják az ilyen adminisztrációnak a tartományban gyakorlatban megvalósított konkrét elemeit és megállapítják a kétnyelvű adminisztráció korvonalait¹⁸. Ezeknek a rendelkezéseknek a további kidolgozása a tartományi előírásokra és a közintézmények általános rendelkezéseire tartozik.

4) A Szerb Szocialista Köztársaság alkotmánya (85. szakasz) megállapítja, hogy a nemzetiségek a munkaszervezetek igazgató szerveiben anyanyelvüket használhatják. E jog megvalósításának feltételeit, valamint a munkaszervezet általános rendelkezései közzétételének feltételeit és módját az illető kisebbség nyelvén a munkaszervezetek statútuma határozza meg.

Vajdaság Autonóm Tartomány statútuma nem foglalkozik ezzel az alkotmányos rendelkezéssel, mert az közvetlenül kötelezi a meghatározott munkaszervezeteket, hogy statútumukban előírják e rendelkezés biztosításának feltételeit és módját.

5) A Szerb Szocialista Köztársaság alkotmánya (86. szakasz 1. bekezdés) megállapítja, hogy „azokban az autonóm tartományokban, járásokban és községekben, ahol nagyobb számban élnek valamely nemzetiség tagjai, biztosítva van e közösségek szervei fontosabb határozatainak és más általános rendelkezéseinek e nemzetiség nyelvén való közzététele is”. Vajdaság Autonóm Tartomány statútuma (33. szakasz 1. bekezdés) ennek az alkotmányos rendelkezésnek alapján, a fontosabb tartományi és általános rendelkezésekkel kapcsolatban elrendeli, hogy „a határozat, illetve az általános rendelkezés előírja, hogy melyik nemzetiség nyelvén teszik közzé a határozat, illetve az általános rendelkezés szerbhorvát nyelvről való fordítását”.

Meghatározott társadalmi-politikai közösségek fontosabb rendelkezéseinek az érdekelt nemzetiségek nyelvén való közzétételére vonatkozó alkotmányos rendelkezés mellett a Szerb Szocialista Köztársaság alkotmánya (86. szakasz 2. bekezdés) kötelezi az autonóm tartományokat és a községeket, biztosítsák a feltételeket, hogy a nemzetiségek tagjai anyanyelvükön ismerjék meg „a törvényeket és más előírásokat, főképpen azokat, amelyek a polgárok jogairól és kötelességeiről rendelkeznek”. Ez a rendelkezés kiküszöböli az esetleges formalisztikus megoldásokat és gyakorlatot, egyúttal tényleges, fontos jogokat állapít meg a nemzetiségek részére.

Fontos rámutatni mindegyik köztársasági alkotmányos rendelkezésnek és Vajdaság Autonóm Tartomány stútuma ennek megfelelő szakaszának sajátos és differenciált viszonyára. A statútum szakaszainak ez a differenciáltsága abban az intenzitásban tükröződik, amely a tartományi statútumnak a köztársasági alkotmány rendelkezéseivel és a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság egész területén egységes kommunális rendszerrel meghatározott alkotmányos rendszerünkben való helyzetéből származik.

¹⁸ D. Ukašinović: és S. Radovanović: Prednact statuta Autonomne Pokrajine Vojvodine, Bilten Zavoda za javnu upravu AP Vojvodine. Novi Sad, 1962, 6. szám, 355. oldal.

A vajdasági nemzetiségek helyzetének vizsgálata Jugoszlávia új alkotmányos rendjében két alapvető végkövetkeztetést eredményez.

1) Az alkotmányos normák átfogóbban fogalmazzák meg a nemzetiségek jogi-politikai helyzetére vonatkozó rendelkezéseket, amelyeket a korábbi általános alkotmányos rendelkezések alapján törvény határozott meg és szabályozott részletesebben.

2) A nemzetiségek helyzetére vonatkozó anyagban is kidomborodik alkotmányos rendünk egyik alapvető tulajdonsága: a szövetségi és a köztársasági alkotmány rendelkezéseinek „kölcsonös függősége” és „Jugoszlávia alkotmányosságának egységes szövetségi szerkezete”. A nemzetiségekre vonatkozó anyag vizsgálata ugyancsak kidomborítja a tartományi státútum jellegét és helyét alkotmányos rendszerünkben¹⁹

1963 április

¹⁹ Ez az írás szerbhorvát nyelven (amelyen eredőileg íródott) a Novi Sad-i Egyetem Jogtudományi Karának könyvtárában letétbe van helyezve.